

Del 1 i nr 7/8 - Forberedelser, drømmer og forventninger
Del 2 i nr 9 - Valpen og forventningen om en stjerne
Del 3 i nr 11/12 - Valg av avlsdyr - å forutsi det uforutsigbare
Del 4 i nr 1 - Valpens første leveuker - sanser og refleks

Atferd har høy arvbarhet. Dette betyr at valpen fødes med bestemte muligheter til å kunne utvikle sin atferd både med hensyn til spesifikke rasetypiske atferdstrekk og for det å være en hund som skal kunne fungere i dagens samfunn.

Oppdretteren - del 5: Valpens første leveuker

Atferd

Tekst og foto Astrid Indrebø veterinærkonsulent i Norsk Kennel Klub

Kunnskap om rasetypisk atferd er svært viktig når man skal velge hunderase, men også her er det store variasjoner innen samme rase. Det samme gjelder den generelle hundeatferden. Men uansett hvor gode valpens **arveanlegg** er når det gjelder atferd, vil **miljøet** med stimulering og utfordringer både hos oppdretter og hos valpekjøper, ha avgjørende betydning for hundens atferdsmessige utvikling. På den annen side er det også slik at dersom arveanleggene ikke er gode, vil valpen kunne utvikle seg i uønsket retning uansett hvor riktige oppvekstvilkår den får. Men et godt oppvekstmiljø vil gi valpen **muligheten** til å utvikle en normal atferd på bakgrunn av sine genetiske egenskaper.

Utviklingen av atferd hos hund deles gjerne inn i 4 perioder, hvorav de to første og deler av den tredje angår tiden valpen er hos oppdretter:

1. Nyfødtperioden 0 - 2 uker
2. Overgangsperioden 2 - 3 uker
3. Sosialiseringperioden 3 - ca 14 uker

Det er viktig å være klar over at de ulike utviklingsperiodene i valpen liv ikke skal brukes som retningslinjer for å *utsette* håndtering og eksponering av valpene.

Man må aldri vente med å la valper ha kontakt med mennesker til de er 5 - 12 uker gamle, selv om det er i denne perioden de lærer mest om hvordan de skal forholde seg til mennesker.

Selv om valpens nevrologiske utvikling og atferdsmessige fokusering på mennesker ikke er fullt utviklet før i denne perioden,

betyr ikke det at det finnes noen som helst grunn til ikke å håndtere valpene så tidlig som mulig.

Det er logisk at det første en valp vil fokusere på, er hunder, først sin mor og sine søsken. Men valpen utvikler raskt sin horisont til å omfatte mennesker, deretter nye situasjoner, ting og steder.

Hvis valpen fratras denne muligheten i de tidlige periodene, kan den være i fare for å kunne utvikle ufullstendig eller unormal atferd. Jo tidligere den får anledning til å lære og utforske sine omgivelser og oppleve ting den senere vil måtte møte (uten frykt), jo bedre rustet er den til å takle situasjoner senere i livet.

Dette betyr ikke det samme som at hvis alt gjøres korrekt, så blir resultatet perfekt. Noen hunder har, i likhet med mennesker, færre arvelige positive muligheter enn andre (KL Overall).

Nyfødperioden (0–2 uker)

Den nyfødte valpen er lite utviklet. Den er både døv og blind og har lite utviklet termoregulering. Ikke engang noe så enkelt som å gjøre fra seg greier den på egenhånd. Det meste styres av enkle reflekser. Om dette kan du lese i den forrige artikkelen i denne serien.

Nyfødtp perioden består derfor i stor grad av spising og soving. Siden valpen verken kan se, høre eller har særlig evne til å bevege seg den første tiden, vil reaksjonen på smertefulle stimuli være lyd. Den reagerer raskt på smerte ved at den hylar høylydt. Dette er en effektiv reaksjon for å berette om sin missnøye. Ved bare liten smerte som forsvinner raskt, er lyden relativt moderat. Ved sterkere smerte eller smerte som vedvarer i mer enn få sekunder er hylet gjennomtrengende og gir tisper eller den som volder smerten klar beskjed om å fjerne det som forårsaker smerte. Dette kan tydelig observeres hvis tisper for eksempel legger en labb litt for hardt på valpen. Med en gang valpen hylar, vil tisper fjerne labben. Straks smerten er borte, opphører hylingen. I denne første uken av sitt liv, har valpen enda ikke evnen til å trekke seg unna smerten - den bare hylar.

Valpen vil også bruke lyd og uro for å vise ubehag. Den klynker hvis den er sulten, hvis den skal gjøre fra seg eller hvis temperaturen blir ubehagelig. Kommer valpen for eksempel for langt fra sine søsken eller den kommer utenfor teppet slik at det blir kaldt og ubehagelig, vil den klynke. Det samme vil de gjøre hvis det blir for varmt og det ikke hjelper å legge seg litt unna sine søsken. Intensiteten på lyden den gir fra seg vil være avhengig av graden av ubehag.

Det er viktig at valpene blir håndtert av mennesker, rolig og omsorgsfullt, også i

denne perioden - jo tidligere, jo bedre! Enhver håndtering skal selvsagt skje rolig og omsorgsfullt i full overensstemmelse med tispera.

Overgangsperioden (2–3 uker)

Når valpen er rundt to uker, vil den begynne å oppdage og oppleve mer av omgivelsene. Fremdeles vil den høylydt gi beskjed om smerte. Men nå begynner den også å bli istand til å registrere hva som forårsaker smerten, og vil prøve å trekke seg unna smertekilden. Den begynner å gjøre mer eller mindre vellykkede forsøk på å leke med sine søsken, men stort sett virker det som slag i løse luften.

Utviklingen i denne perioden er kanskje den raskeste i hele hundens liv! I løpet av få dager leker de stadig bedre. De begynner å søke ut av valpekassen og er i stand til å mestre stadig større utfordringer.

Sosialiseringsperioden (3–ca 14 uker)

Når valpen er tre uker, går den over i det vi kaller sosialiseringsperioden. Dette er den viktigste perioden i valpens liv! Det valpen opplever i denne perioden, vil få betydning for den hele resten av livet. Alle er enige om at perioden starter rundt 3 ukers alder, men når den slutter kan være vanskeligere å anslå. Noen angir 12 uker, andre helt opp til 16 uker. Her vil det nok være visse raseforskjeller, da de største rasene har en noe langsommere utvikling enn de små.

Avvenning

Når valpene er rundt 3 ½ uke, er tispera melkeproduksjon ofte ikke tilstrekkelig til at valpene får i seg nok føde. Det er på tide å begynne å gi dem tilleggsfôring. Ved store kull, spesielt hos store raser som vokser raskt, kan det imidlertid være nødvendig å begynne med tilleggsfôring tidligere, helt

ned mot 16-17 dagers alder. Mange tisper begynner å kaste opp mat til valpene når de er 3-4 uker gamle. Tispera fører på den måten valpene med oppbløtt, delvis fordøyd fôr. Noen går inn til valpene og kaster opp straks de selv har spist, mens andre kan kaste opp maten både 1 og 2 timer etter fôring.

Etter hvert som tilleggsfôringen øker, reduseres både tiden som valpene dier og tilgangen på melk. Tispera interesse for valpene begynner tilsynelatende å avta. Hun setter ikke lenger så stor pris på å tilbringe for mye tid sammen med dem og vil gjerne ha et sted å trekke seg tilbake til når de blir for innpåsletne. Noen kan oppfatte dette som at tispera er en dårlig mor som ikke bryr seg om valpene sine, men det er slett tilfelle.

Valpene vil gjerne gå løs på juret for å die straks tispera viser seg, noe som kan være ganske ubehagelig. Melkeproduksjonen har avtatt, og valpene kan være svært pågående mot juret. Jo mindre melk, jo mer hardhendte er de. Og at det gjør vondt når valpene bruker sine sylskarpe tenner på spener og jur, det skal det ikke mye fantasi til for å forestille seg!

Tispera begynner å vise sin stadig større misnøye med disse utidige angrepene på juret. Noen tisper trekker seg bare unna, andre løper det de kan og håper valpene ikke kan holde følge. De fleste viser imidlertid sin misnøye ved å knurre eller vise tenner. Iblant kan tispera ta en valp over hodet eller ryggen og holder den nede.

Etter hvert lærer valpene å underordne seg tispera. De avbryter sin utidige atferd og ruller eventuelt over på ryggen og ligger stille dersom tispera forlanger det.

Noen ganger synes vi kanskje at tispera reaksjon overfor en enkelt valp er vel hardhendt, og det er fristende å gripe inn for å "redde" den stakkars valpen og gi tispera litt

Over: Det kan være nødvendig å begynne å tilleggsfôre valpene allerede fra 16-17 dagers alder ved store kull. Disse valpene er 17 dager gamle.

T.h.: Valpene av langhårete raser kan gjerne fôres ute også om vinteren fra de er rundt 5 uker gamle, litt avhengig av temperatur og værforhold. Gå litt med valpene etter at de har spist, slik at de vender seg til å gjøre fra seg ute.

Valpene på bildet er 5 uker gamle og spiser ute for første gang.

La aldri valpene ligge ute på bakken i kaldt, vått eller rått vær! Ta dem inn straks de har gjort fra seg.

kjeft. Det bør vi definitivt ikke gjøre! Dette er nemlig en svært viktig del av tispas oppdragelse av valpene. Valpen som får gjennomgå mest, er den som enda ikke har lært å underordne seg sin mor gjennom tispas tidligere - og mildere - signaler. En normal tisper vil ikke skade valpen, men kreve at valpen underordner seg. Dette er et fint samspill som vi skal være meget forsiktig med å gripe inn i.

Det er stor forskjell på tispene i hvor stor grad de driver denne formen for oppdragelse, og det er selvsagt også forskjell på valpene hvor mye oppdragelse de trenger for å underordne seg.

Når valpene har lært å underordne seg tipsa, synes hun det er helt greit å tilbringe mer tid sammen med dem. Hun sover hos dem, leker med dem og slikker dem. Gjennom denne oppdragelsen lærer valpene å vise respekt for tisper og tyde hennes signaler. Dette er lærdom som de senere vil bruke i samspillet med andre hunder.

Beherske kjevetrykket

Den motoriske utviklingen er stor i denne perioden, og det er nå valpen starter å utvikle sin personlighet. Leken med søsknene blir stadig mer bevisst når de går over i sosialiseringperioden, både ved "slossing", hodebevegelser og munnbruk. Melketennene er godt utviklet, og valpen lærer å beherske kjevetrykket. Hvis en valp biter en annen for hardt, vil "offeret" raskt hyle, stoppe å leke og kanskje trekke seg unna. Valpen som bet lærer at hvis den biter så hardt som den gjorde, vil det forårsake smerte hos den som blir bitt. Denne lekebitingen og det å lære hvor mye kjevetrykk som gir smerte, er svært viktig for hvordan valpen senere vil kontrollere kjevetrykket.

Når valpen kommer til sin nye familie, vil denne erfaringen videreutvikles. I blant vil den bite for hardt. Hvis eieren da ikke reagerer med smerteytring, viser misbehag og slutter å leke og eventuelt et klart "nei", men tvert imot synes det er ganske søtt og artig at den greier å bite så hardt - da vil valpen stadig tøyse grensene. Det den lærer er at den kan bite ganske hardt før det gir smerte hos den som blir bitt. Senere kan det hunden som valp har lært å oppfatte som et akseptabelt kjevetrykk komme til å gi skade på eieren eller andre. Men hvis vi huler, stopper å leke og trekker oss unna - da vil den unge valpen forstå at den har gått for langt og være mer forsiktig neste gang.

Lek med gjenstander

Ved rundt 4 uker begynner valpen å finne glede i å bære på ting; den drar i ledninger hvis den skulle være så uheldig å finne noen, drar i skolisser og annet som måtte dukke opp. Hvis en valp løper avgårde

Fra valpene er 4 uker, synes de det er morsomt å bære på ting. La de få muligheten til å utvikle denne gleden, men pass på at de ikke har leker de kan skade seg med.

for å undersøke noe morsomt, følger de andre etter ganske raskt. De vil gjerne dra og bære i samme gjenstand, og begynner å måle krefter. Det er viktig at valpene får tilgang på ufarlige gjenstander som de kan holde på med. Det trenger slett ikke å være dyre leker - trepinner, harde bein, tauknuter, plast som ikke går i stykker eller annet som de ikke kan skade seg med, er kjempefint. La dem gjerne bære skjeer eller annet av metall, slik at de vender seg til også ha metall i munnen. Vær forsiktig med små baller eller lignende som kan svelges eller tøyremser hvor valpene kan dra ut tråder som kan sette seg fast i munnen eller kanskje endatil i tarmen.

Hilsesignaler

Når valpene er 5-6 uker, begynner enkelte av de voksne hundetrekkene å gjøre seg gjeldene. De begynner å ta i bruk de vanlige "hilsesignalene" med hodet, og lukting både her og der - ikke minst i analregionen. De kan begynne å ri på hverandre og leken blir hardere. De synes det er morsomt å jakte på ting og begynner å vise dominans overfor sine kullsøsken.

En rangordning, i den grad man kan snakke om rangordning hos valper, utvikles ikke før de har blitt rundt 3 måneder gamle (E Wilsson). Derimot trener de gjennom lek på å bruke ulike signaler og atferd.

Dyr- og menneskeformer

Det er i denne sosialiseringperioden at valpen lærer å kjenne igjen og akseptere andre dyr og dyrearter. Det er derfor viktig å introdusere den for andre hunder, andre raser, katter og andre dyr den vil møte

senere i livet. Det den har truffet i sosialiseringperioden og som den har positiv erfaring med, vil den akseptere også senere i livet. Det er derfor viktig at de treffer vennlige dyr, ikke dyr med avvikende atferd.

Sosialiseringen overfor mennesker må fortsette i denne perioden. Valpen må lære seg å omgås barn og voksne, kvinner og menn.

Synet er en viktig del av denne prosessen. Ettersom valpens syn ikke er fullt utviklet, lærer den å gjenkjenne formen på menneskene. Detaljene ser den ikke like godt. Barn har helt andre proporsjoner enn voksne - de har en annen form - og det vil valpen lett se. Enkelte hunder vil senere kunne reagere med frykt overfor "menneskeformer" de ikke har blitt introdusert til i denne perioden. Dette har vi nok alle observert hvis vi tenker etter. Noen trekker seg unna eller

I sosialiseringperioden lærer valper å kjenne igjen og akseptere andre dyr og mennesker. Bildet viser en 6 uker gammel valp som for første gang treffer en voksen hannhund.

Selv små valper trenger aktivitet og mosjon - og de liker å løpe. La dem få mulighet til å bevege seg på godt og mykt underlag.

bjegger på folk i iøynefallende klær (som uniformer) eller folk med rare hatter.

Toppen på denne tilnærmsperioden nås når valpen er mellom 5 og 7 uker (Fox). Valpen vil aktivt og med åpent sinn søke sosial kontakt med andre vesener - mennesker eller dyr. Det er i disse ukene det er lettest å sosialisere en valp. Selv negative erfaringer, som når en katt klører etter valpen, vil ikke nødvendigvis påvirke sosialiseringen negativt i disse ukene (Freedman et al).

Assosiere atferd med stimuli

I sosialiseringsperioden vil valpene begynne å assosiere atferd med stimuli. De begynner å kunne lære ulike ting, som for eksempel renslighet. Og de kan lære mye annet gjennom lek. Det valpen har lært i denne perioden, det vil den huske resten av livet. Og det er nesten ikke grenser for hva vi kan lære den gjennom det den oppfatter som lek og positive tilbakemeldinger. Den lærer at når vi setter oss ned og roper på den, da skjer det noe positivt når den kommer. Den får klapp og skryt, kanskje litt lek eller en godbit. Vi kan lære den det ordet vi senere vil bruke når vi ønsker at den skal komme. Den kan lære å sitte når det er noe den ønsker å oppnå. Den kan lære hva som må til for å oppnå kontakt og belønning. Apportering er lett å lære en valp i denne perioden. Vi lærer dem ting gjennom daglig håndtering og lek.

Fra 6-7 ukers alder setter vi gjerne valpen på et bord og børster den. Samtidig ser vi litt på tenner, kikker i ører, vi klipper negler (det har vi selvsagt gjort mange ganger allerede), alt sammen ting den senere må vende seg til. Mer eller mindre bevist bruker vi ord som "stå", "sitt" og "rolig". Når valpen blir eldre og vi finner ut at vi kanskje skal en tur på utstilling - da oppdager vi at valpen kan både "stå" og "rolig". En kort repetisjon er nok - og valpen står som en kommende stjerne!

Det samme vil vi oppleve når vi forsiktig begynner med lydighetstrening. Valpen har lært seg mye gjennom vanlig, tidlig håndtering - og det er utrolig hva den husker! Og har den i denne sosialiserings-

Gjennom leken lærer de å bruke signaler, og de lærer å beherske kjevetrykket. De begynner å vise dominans overfor sine kullsøsken. En rangordning, i den grad man kan snakke om en rangordning hos valper, utvikles ikke før de er rundt 3 måneder gamle.

Valper må lære seg å omgås ulike "menneskeformer": Barn og voksne, kvinner og menn. Og barn må lære seg å omgås valper på en rolig måte. Lær dem å sette seg ned når de hilser på valpene!

perioden lært at når den er rolig hvis vi ser på tenner, klipper klør eller kikker i ørene, så belønnes det med klapp og kos og kanskje en godbit, så har vi i utgangspunktet en hund som vil bli lett å håndtere i slike situasjoner resten av livet. Men dette krever selvfølgelig en forståelsesfull oppfølging fra valpekjøper.

Kjøkkenoppdrett og nærmiljø

Valpen bør også få positive erfaringer med situasjoner den senere vil komme til å oppleve. Den skal lære å akseptere huslige lyder som oppvaskmaskin, støvsuger, slamring med gryter - alt den senere vil oppleve daglig. Dette bør den lære hos oppdretter. Derfor er "kjøkkenoppdrett" - det at valpene vokser opp inne i huset - det beste utgangspunktet.

Dette betyr ikke at valpene ikke skal være ute - selvsagt skal de det! Hvor mye de kan være ute, hvor mye mosjon de kan få er selvsagt avhengig av rase og årstid. Men alle skal få muligheten til å bevege seg og til å oppleve mest mulig - for å bygge opp både fysisk og psykisk kondisjon.

Den første bilturen er ofte når valpen blir hentet av den nye eieren. Det er viktig at dette blir en positiv opplevelse. Man bør være to når man henter valpen, slik at den kan sitte på fanget til den føler seg trygg. Ikke gi valpen mat like før bilturen; det vil lett komme opp igjen.

Sørg for at valpen føler seg trygg sammen med sine nye eiere, og sørg for at den er trøtt når reisen starter. Bilturen skal være positiv og preget av trygghet og nærhet. Ganske raskt vil valpen slappe av og sovne, trygg og tilfreds.

Den nye eieren bør også tidlig ta valpen med på småturer langs en trafikkert vei, la den kjøre tog, trikk eller buss hvis dette er noe den senere skal være med på. Men du må ha god tid. Valpen lærer ikke noe positivt ved tvang.

Det er en normal reaksjon at den trekker seg litt unna når en stor bil suser forbi. Men hvis vi setter oss ned og klynker sammen med valpen, da lærer den bare at dette var skummelt og den vil bli enda mer redd neste gang. Snakk rolig med valpen, la den få tid til å avregere og gå videre som den selv-

Det er utrolig hva en liten valp kan greie hvis den får muligheten til å utvikle sine ferdigheter tidlig. Denne valper er 12 uker gammel og har lært å bære tau og trives i vann. Uredd svømmer den ut i bølgene, tar tak i tauet og drar lekebåten inn på land.

◀ sikre personen du er og vis valpen at dette er slett ikke farlig så lenge den er sammen med deg!

De negative opplevelsene læres og huskes dessverre også godt fra rundt 7 ukers alder og oppover. Slike opplevelser kan påvirke hunden resten av livet. Usosial oppførsel fra en voksen hund, et umotivert overfall, skremmende situasjoner, dette vil valpen huske. Den skal selvsagt få treffe andre hunder, men sørg for at dette er friske, stabile og sosiale hunder.

Det er sagt mange ganger før, men det kan neppe sies for ofte: Valper trenger mye søvn! Respekter valpens behov, og la den få sove når den selv vil! Ikke vekke den for å vise den fram eller fordi ungene vil leke. Lær både barn og voksne å respektere valpen, utnytt valpens positive sosiale potensial og evne til å lære gjennom lek – og du har det beste utgangspunktet for at du eller dine valpekjøpere skal få en venn for livet.

Dette er den siste artikkelen i denne serien om oppdretteren. Jeg håper artiklene har vært til nytte og glede både for etablerte oppdrettere, for dere som har tenkt å starte med oppdrett - og ikke minst for valpekjøperne. Det er kun gjennom samarbeid og kunnskap vi kan nå vår felles målsetning - *hund til nytte og glede!*

Referanser

- Beaver BV. Behavior development and behavior disorders. I: J D Hoskins (ed). Veterinary pediatrics. Dogs and cats from birth to six months. WB Saunders Company, Philadelphia 1995. ISBN 0-7216-3887-2.
- Campbell WC. Behavior problems in dogs. Santa Barbara, Calif, American veterinary publications, Inc, 1975.
- Friedman DG, King JA, Elliot O. Critical period in the social development of dogs. I: Scott JP (red). Critical periods. Stroudsburg, Penn, Dowden, Hutchinson & Ross, Inc 1978.
- Fox MW. Canine behavior. Springfield, Ill, Charles C Thomas 1965.
- Indrebø A. Obstetrikk hos hund og katt. Tell forlag 1997. ISBN 82-7522-124-2.
- Indrebø A. Sykdom hos spedvalper. I: Genetikk, avl og oppdrett. Norsk Kennel Klub 1999.
- Overall KL. Clinical behavior medicine for small animals. Mosby - Year Book, Inc 1997. ISBN 0-8016-6820-4.
- Wilsson E. Etiologi och dressyrlära.
- Wilsson E. Maternal effects on behaviour of juvenile & adult dogs. Stockholm University, 1997. ISBN 91-87272-55-5.